

ODJECI SKUPŠTINSKOG POKRETA U HRVATSKOJ 1903. MEĐU AMERIČKIM HRVATIMA

Skupštinski pokret u Hrvatskoj 1903. bio je povod za prvo neposredno i šire angažiranje američkih Hrvata u davanju potpore i pomoći svome narodu u staroj domovini protiv nedemokratske uprave Khuena Héderváryja. U brojnim hrvatskim iseljeničkim kolonijama održavani su zborovi, donošane rezolucije solidarnosti i sakupljan novac. Iseljenički tisak punio je stupce o događanjima u Hrvatskoj, ali i o akcijama američkih Hrvata. Dostavljane su informacije i američkom tisku. radi koordiniranja akcija među iseljenicima osnovan je "Hrvatski otačbenički odbor u Americi". Događaji iz 1903. pokazali su kako američki Hrvati, iako daleko od Hrvatske, organski su dio svoga naroda naizvravnije vezan za njegovu sudbinu.

Hrvatski otpor vladavini bana Khuena Héderváryja

Američki Hrvati su još prije 1903. godine osuđivali nedemokratsku upravu bana Khuena Héderváryja. Dogodilo se to kada je u ožujku 1897. mjesto Kloštar Ivanić u blizini Zagreba bio zahvaćen teškim nemirima i protestima seljaka iz okolnih sela. Uzrok nemira bilo je despotsko ponašanje načelnika Kajganovića, sljedbenika politike zloglasnog bana Khuena Héderváryja. Kajganovića su optuživali zbog korupcije i korištenja državne imovine u vlastite svrhe. U nekoliko navrata su seljačke deputacije odlazile u kotarsko mjesto Čazmu, da se tamo nadležnim vlastima potuže na Kajganovića. Konačno je bilo dogovoreno da će podžupan iz Čazme doći u Kloštar Ivanić i razrješiti nastali problem. Sastanak sa Kajganovićem bio je dogovoren za 20. ožujka i za tu prigodu ispred općinske zgrade sakupilo se mnoštvo naroda. Prisutni kotarski predstojnik se u toku razgovora stavio na stranu Kajganovića i vrijeđao prisutno mnoštvo, koje je onda oštro protestiralo. To je bio povod kotarskom predstojniku da naredi prisutnim žandarima da pucaju u narod. Rezultat je bio tragičan: dva mrtva, četrnaest ranjenih od kojih četvoriца teško.

Na ovaj krvavi događaj u cijeloj Hrvatskoj se reagiralo oštro, napose od strane opozicijske štampe, koja je krvave događaje u Kloštar Ivaniću prikazala kao dio cjelokupnog funkcioniranja Khuenovog političkog sustava u Hrvatskoj. U tom smislu je i list "Obzor" cijeli događaj komentirao na sljedeći način: "Načelnik Kajganović je jedan od stupova sustava, pa misli da mu je teror dovoljan. Mislio je što je općinsko, da je i njegovo, pa je općinsku zgradu i općinski ured upotrebljavao u vlastite svrhe. Da vlasti u Čazmi nisu uzeli u zaštitu načelnika, ne bi bilo povoda za demonstracije. Žandare su zasmetale trobojne vrpce, crven bijeli plavi za šeširima, a za naše službene krugove eto i te trobojne vrpce postale su znakom revolucije i bunjenja proti kojem je dozvoljeno pucati."¹ I "Narodni List" iz Zadra donio je komentar: "Ovaj žalostan događaj uzburkao je opće mnijenje, a vlada nije znala ništa bolje učiniti, nego zapleniti novine koje su izvijestile kako se stvar zbilja. Ovo krvavo nasilje, dode li na vidjelo kroz javnu raspravu, otkrit će svu golotinju i nesposobnost vladinog upravljanja, ali malo će pomoći promjeni našeg stanja, jer vlada ima slobodne ruke učiniti s nama što hoće."²

Događaji u Kloštar Ivaniću imaju posebno značenje u povijesti američkih Hrvata, jer su tada oni po prvi puta organizirano reagirali na stradanja svoje braće u Hrvatskoj. To je bilo moguće i zato, što su tada američki Hrvati već imali svoje snažne iseljeničke organizacije i napose vrlo utjecajnu iseljeničku štampu.

U povodu nemilih događaja u Kloštar Ivaniću u Chicagu i Allegheny držale su se po prvi puta prosvjedne skupštine, a novine "Chicago - Sloboda", "Napredak" i "Hrvatska Sloga" donjele su vrlo oštre članke proti Khuenu i hrvatskoj vladi. "Chicago - Sloboda", u članku "Dole sa Khuenom!" pisao je: "I ovi krvopije koji sa siromašnim narodom na takav način postupaju, sve su sinovi našega naroda. Ali da su takovi treba zahvaliti Khuenu, koji je po cijeloj Hrvatskoj namjestio takve ljude za svoje hrvatožderne svrhe..."³

List "Napredak" pod naslovom "Ubijaju nam narod" piše: "Što da jedan narod na ovo učini? Kad izbora pobjediti ne može. Pokaže li maleni znak, da ipak svoja prava hoće, mrcvari ga se. Trebalo bi da očajja. Ali ne, dovikujemo mu mi američki Hrvati. Ne, narode ne očajjaj. Krvoločno postupanje vlade proti tebi, znak je da se ti budiš. Oni da te zastraše hvataju se vrlo niskih sredstava. Ali ti ustraj, ne daj se i bori se."⁴

"Hrvatska Sloga" u San Franciscu, Cal. osvrćući se na ovaj događaj primjećuje "Mi dobro znademo da je hrvatska vlada i hrvatski sabor skup mađaronskih veleizdajnika, no da će do toga doći, to nijesmo mogli vjerovati. Pa ipak to eto na svoje oči danas vidimo. Dole sa Khuenom."⁵

Nakon zbivanja u Kloštar Ivaniću počeo se američki Hrvati organizirati i sakupljati milodare za nastradale u Hrvatskoj. Par godina kasnije, 1903. u vrijeme pobune protiv Khuena Hedervarija, američki su Hrvati kao politički organizirani dio hrvatskog naroda pružili važnu podršku narodu u Hrvatskoj. Naime, godine 1903. pokrenuta je izvansaborska skupštinska akcija na inicijativu napredne omladine i socijalista, a u vezi s pitanjem obnove financijske nagodbe između Hrvatske i Ugarske. Osim toga, cilj skupštinske akcije bio je zahtjev za općim pravom glasa i drugim političkim slobodama kako bi se postigla demokratizacija političkog života.

Već početkom ožujka dolazi do prvih demonstracija u Zagrebu. 11. ožujka održava se javna skupština, kojoj prisustvuje više od 5000 ljudi, a ton joj daju omladinci i socijalisti. Izvanredan uspjeh zagrebačke skupštine potakao je sazivanje više od 50 skupština u pokrajini. Kada je ban Khuen Hedervary zabranio održavanje skupštine, nakupljeno nezadovoljstvo i ogorčenje nije se više moglo kanalizirati preko organizirane skupštinske akcije, nego je izbilo u obliku stihijskih nemira u vrlo širokim razmjerima.

Demonstracije su počele u Zagrebu i Osijeku. Poticaj za njihovo daljnje širenje stvorio je sukob vojske sa seljacima koji su početkom travnja skinuli mađarsku zastavu sa željezničke stanice u Zaprešiću kraj Zagreba, kada je došlo i do krvoprolića. Od toga časa razmahale su se demonstracije na ulicama Zagreba i nekih drugih gradova kao Varaždina, Križevaca, Senja, Karlovca i Samobora. Pokret je sve više zahvaćao i selo tako da je na svom vrhuncu u svibnju uznemirio Hrvatsko primorje, Gorski kotar, Hrvatsko zagorje, križevačko-bjelogorski kraj, pa i Medimurje, koje je još od 1861. bilo pripojeno Ugarskoj. U drugim je krajevima bilo pojedinačnih nemira. Puk je razbijao prozore omraženim mađaronima, tjerao mađarske činovnike iz ureda, palio mađarske zastave i

Khuenove slike, napadao mađaronske posjede. Razumije se da su se seljaci okomili na bazu mađarizacije - željeznice, lupajući natpise, telegrafske stupove i zgrade. Seljaci su oštetili i željezničku prugu prema Rijeci, da bi spriječili vojsci prolaz kroz pobunjena područja. Khuenov je režim upotrijebio vojsku za gušenje pokreta. Zatvori su bili puni, a u najnemirnijim gradovima i područjima bili su uvedeni prijeki sudovi.

Tokom lipnja pokret sve više jenjava, da bi se završio pojedinačnim nemirima koji su trajali sve do kolovoza te godine.

Kako su događaji u Hrvatskoj 1903. godine odjeknuli među američkim Hrvatima kojih je tada već bilo oko 200.000? Kako je američka javnost reagirala na zbivanja u Hrvatskoj?

Angažiranje američkih Hrvata

Skupštinski pokret u Hrvatskoj 1903. bio je povod za prvo neposredno i šire angažiranje američkih Hrvata u davanju podrške i pomoći svome narodu u staroj domovini. Prve vijesti o nemirima u Hrvatskoj stigle su u Ameriku potkraj ožujka. Povijesni izvori pokazuju nam da su tada američki Hrvati stvarno suosjećali s tragedijom svoga naroda. "Narodni list" u New Yorku, donio je seriju članaka pod naslovom "Hrvati se miču i traže svoja prava". Kroz te je članke list opširno izvještavao o zbivanjima u Hrvatskoj. List je u broju od 21. travnja objavio napis "Jednodušni protest - u ime 200.000 američkih Hrvata." U "Protestu" se između ostaloga kaže: "Mi američkih Hrvati nećemo ostati mirni na vapaj naše djece, braće, otaca i majki iz domovine, kojim nas zovu u zajedničko kolo borbe za pravo domovine. Ako nas dijeli velika daljina, ali duh borbe jest s nami, i mi pratimo svaki korak toga junačkog pokreta za slobodu i pravo doma i roda. Mi smo skupa sa svakim dahom i riječi, koja je progovorena na korist naroda, na korist domovine, a naša žrtva koju smo kadri pridonijeti za dobrobit narodnu i okruniti glave mučenika narodnih i boraca za prava čovjeka, neka nam bude mila i draga i uvijek pred očima [...] Na temelju ovom Hrvati američki pridružuju se zaključcima velike skupštine u Zagrebu, koji glede financijske samostalnosti, toli glede broja novaka i vojske [...] Braćo Hrvati, koji ste doma, ustrajte u borbi proti dušmanom [...] našega prava i slobode. Američki Hrvati vam poručuju i čekaju poruku."

Početak stoljeća među američkim Hrvatima najbrojnija i najuspješnija bila je "Narodna hrvatska zajednica". To je bilo dobrotvorno društvo, ali se i politički angažiralo. O tome nas izvještava i njen predsjednik Petar Pavlinac, koji je na VII konvenciji Zajednice 1902. istakao: "Narodna hrvatska zajednica nije samo hrvatsko dobrotvorno društvo, koje pomaže bolesne i osakaćene svoje članove i njihovu siročad [...] nego je ona i narodna hrvatska institucija, pa joj je dužnost da bude aktivna i na narodnom polju."⁶ Godine 1903. Zajednica se tako i ponijela. Povodom događaja u Hrvatskoj uputila je proglas na odsjeke u kojem je između ostaloga stajalo: "Na Uskrs o. g. prolivena je krv u našoj domovini Hrvatskoj [...] Prolivena krv hrvatskog seljaka Ivana Pasarića, koji je branio pravo i čast naše domovine, vapi k nama, koji smo u zemlji slobode i ravnopravnosti, da je osvetimo na bilo koji način [...] U našoj domovini nastali su ozbiljni dani i naša braća prolijevaju svoju krv [...] Ali ne možemo preskočiti širokoga mora da se nademo u redovima naših mučenika, da s njima zajedno trpimo i krv svoju prolijevamo, ali nam je ipak moguće pomoći im novčano."⁷

Petar Pavlinac, predsjednik i Ivan Ljubić, tajnik Narodne hrvatske zajednice uputili su 12. svibnja 1903. poziv na sve odsjeke Zajednice, da svaki član dade novčani prilog za nastradale u nemirima u Hrvatskoj i da odsjeci pošalju sabranu svotu na A. C. Jankovića, blagajnika Narodne hrvatske zajednice u Chicagu, Ill. šezdeset dana nakon primitka sabranih lista.⁸

U međuvremenu, prilike u Hrvatskoj su se znatno zaoštrile što je kulminiralo proglašenjem prijekog suda. Među američkim Hrvatima u tim danima nije se zapravo ni znalo o dimenzijama terora, jer su vlasti zavele oštru cenzuru, pa su vijesti teško stizale u inozemstvo. Ipak neke su vijesti stizale iz Beča i Budimpešte, a najviše iz Ljubljane, gdje su se neki hrvatski političari smjestili izbjegavši Khuenov teror. Dobivši tako djelomične informacije o stanju u Hrvatskoj, Hrvati iz Alleghenya poslali su brzojavnim putem prvu novčanu pomoć u iznosu od 510 \$. Međutim, američkim Hrvatima bilo je jasno kako nije dovoljno slati samo financijsku pomoć, nego je također potrebno politički se organizirati i pružiti političku podršku narodu u domovini. U tu svrhu sazvan je sastanak za 18. svibnja 1903. u crkvenoj dvorani Sv. Nikole u Allegheny, Pa. Na ovom sastanku osnovan je "Središnji odbor za narodnu hrvatsku obranu".

Za predsjednika izabran je Rev. Mato Matina, a za tajnika Ivan Benčić. 29. svibnja sastalo se nekoliko stotina aleghenskih Hrvata u velikoj Turner dvorani. Pored Hrvata sastanku su prisustvovali predstavnici Slovenaca, Čeha, Slovaka i Poljaka sa područja Allegheny i Pittsburgha. Sastanak je otvorio Ivan Benčić. O ovoj skupštini sačuvalo se slijedeće izvješće: "Za tim uze riječ G. A. Skrivanić i on predoči prisutnim važnost ove skupštine, kudi nesretnu vladu Khuena i oduševljeno govori o slavenskoj uzajamnosti. Iza njega govorio je podulje Z. V. Mužina i navadja 'kako su današnje nemire u Hrvatskoj Madjari svojom ohološću prouzrokovali, htjevši u Hrvatsku na silu madjarski jezik i zastavu uvesti'. Na to Z. V. Mužina iz jednog papira odmota madjarsku zastavu, a čim ju narod opazi, začuje se jednodušan poklik: 'na vatru'. Njekoliko mladjih Hrvata brzo priskoče i zastavu zapale, a iz stotine grla čula se je 'Lijepa naša domovina' i urnebesni pljesak i klicanje. Stojеčke i otkrite glave svi prisutni oduševljeno pjevahu, a tri mladića ponosito držahu madjarsku zastavu, dok se sva u prah ne pretvori. Kad se svršilo sa pjevanjem narodne himne, i kad se je madjarska zastava u pepeo obratila, nastu urnebesno klicanje slobodnoj Hrvatskoj, narodnim borcima i mučenicima, a za tim zaglušni povici proti Khuenu. Čim se povici slegoše, Z. V. Mužina nastavi svoj govor, iza obširnog zalaganja upita prisutne, da li se zadovoljavaju sa osobama, koje su u 'Odboru za narodnu hrvatsku obranu', na što nastu ponovno klicanje povladjivanja, a onda Mužina predloži slijedeće: da se moli 'Oodbor za narodnu hrvatsku obranu', da izabere dva odlična Hrvata, dva američka gradjanina, koji će ići pred državnog tajnika Sjedinjenih Država u Washingtonu, D. C. i tražiti od američke vlade, da se zauzme za probitke svojih gradjana u Hrvatskoj. Za tim predlaže: da isto tako izabere dva odlična Hrvata u Americi, koji nijesu američki gradjani i da isti podju - pred austrijskog poslanika u Washingtonu, D. C., te u ime svih američkih Hrvata prosvjeduju proti zapostavljanja hrvatskih prava i da traže od poslanika, da obavijesti svoje predpostavljene, kako američki Hrvati žele, da im se poštuju prava domovine, i da se njihova braća ne gnjete i zlostavljaju. Oba predloga Z. V. Mužine bijahu sa dugotrajnim odobravanjem primljena. Na to pred-

sjedatelj Ivan Benčić poda riječ Kostu Unković-Meiću, koji obrazloži, 'kako američkim Hrvatima u ovom času treba složna i zajedničkog rada'. Mladenjačkim duhom opojen, obara se na Khuenovu vladavinu, te prosvjeduje proti divljem i sramotnom zlostavljanju banovskih Hrvata i predlaže: 'da u Odbor za narodnu hrvatsku obranu' pošalje hrvatskom kralju spomenicu u ime svih američkih Hrvata, u kojoj da se izrazi ogorčenje nad postupkom Khuena u Hrvatskoj i da ga se sjeti na prisegu njegovu i njegovih pradjedova koji se zakleše, da će poštovati pravice hrvatskoga naroda. Zatim su još govorili Hrvati: E. Večerina, Marko Baršić i Josip Radić. Od poljskih izaslanika govorio je Martin Pfeifer, urednik poljske novine 'Welkopolonia', a u ime Čeha dr. A. Boncher.

Prije rastanka svi prisutni zapjevaše stoječki 'Oj Slaveni' i s time dovrši ova važna skupština za američke Hrvate. Od toga časa 'Odbor za narodnu hrvatsku obranu' počne javno sabirati prinose za nastradale u Hrvatskoj a po svim hrvatskim naselbinama u Americi počese američki Hrvati držati prosvjedne javne skupštine."⁹

Na inicijativu Središnjeg odbora hrvatske narodne obrane, 23. kolovoza 1903. sazvana je u crkvi sv. Nikole u Allegheny narodna skupština. Na skupštini je glavni govornik bio Hinko Sirovatka¹⁰ koji je netom stigao iz Hrvatske, a koji je prisutne upoznao sa teškim prilikama pod Khuenovim režimom i sa nastojanjima Madara da Hrvatsku gospodarski porobe. Nakon jednoipolsatnog govora Sirovatka je zaključio: "Da američki Hrvati postanu važan faktor u narodnom životu, moramo se prije međusobno organizovati politički i nastojati kako bi podigli hrvatsko blagostanje i na ovim stranama." [...] Mi smo rastrkani po svim stranama ove velike zemlje, pak smo usiljeni da stvorimo njeku narodnu cjelinu, a sad ćemo to najbolje učiniti ako oživotvorimo 'Hrvatski narodni savez', koji će nas politički sjediniti, materijalno podignuti i uže skopčati sa materom zemljom Hrvatskom."¹¹ Na skupštini su izabrani delegati za sastanak u New Yorku na kojem je trebao biti osnovan "Hrvatski narodni savez", o čemu je prisutne opširnije izvijestio Petar Pavlinac.

Ne samo u Alleghenyju, nego u svim hrvatskim iseljeničkim kolonijama održavani su zborovi, donošane rezolucije solidarnosti i sakupljan novac. Iseljenička štampa punila je stupce o događajima u Hrvatskoj, ali i o akciji američkih Hrvata. U nekim novinskim člancima je pisalo da Hrvati trebaju poput Makedonaca, osnovati organizaciju sličnu VMRO-u sa geslom: "Sloboda ili smrt". Na jednoj skupštini u gradu Great Falls, Montana, hrvatski iseljenici donijeli su rezoluciju i uputili je austro-ugarskom poslaniku u Washingtonu sa zahtjevom da se Hrvatskoj dade potpuna samostalnost.

Radi koordiniranja akcija među iseljenicima, osnovan je "Hrvatski otačbenički odbor u Americi" koji je zamišljen kao pandan "Zboru narodne obrane" u Zagrebu. Otačbenički odbor uputio je poruku iseljenicima i zatražio da pruže punu materijalnu i moralnu podršku braći u domovini. Odbor je također uputio poruku caru Franji Josipu u Beč zahitjevajući od njega da obustavi teror u Hrvatskoj i da smijeni Khuena. U poruci se doslovno kaže: "Odobrava li Vaše Veličanstvo na sramotu cijeloga civiliziranoga svijeta njegov tiranski postupak, tada je i ono sukrivac zločina nedužno prolivene hrvatske krvi."

Treba istaći da su i ostali slavenski iseljenici bili do kraja solidarni s američkim Hrvatima, da su zajedno s njima sudjelovali na protestnim skupštinama. Slovenski i srpski

iseljenici sakupljali su pomoć za nastradale u Hrvatskoj. Slovenski list "Glas svobode" u članku "Živjeli Hrvati u njihovoj odlučnoj borbi za pravdu i slobodu" pisao je: "Mi američki Jugoslaveni smo u jednom jedinstveni: Ako ne mirnim putem, onda maćem i puškom u ruci! Živjela Hrvatska! Živjela slavenska uzajamnost."¹²

I hrvatski socijalisti u Americi pridružili su se ostalim iseljenicima u osudi Khuenova režima. Oni su osudili represivne mjere režima, napose prema socijaldemokratima, kojima je bilo zabranjeno izdavati listove "Slobodu" i "Novu slobodu". Tako je u Alleghenyju bilo sakupljeno 249 kruna i poslano u Zagreb kao pomoć za izdavanje novih socijalističkih listova. Uz pošiljku novca upućena je i slijedeća poruka: "Mi vam želimo u toj vašoj teškoj borbi dobar uspjeh, te izražavamo toplu želju za složan rad, a mi ćemo vam svakom zgodom priskočiti u pomoć [...] Nadalje vam javljamo da ćemo ovdje započeti agitaciju za širenje naših novina po američkim gradovima gdje ima Hrvata."¹³

Prvo hrvatsko socijalističko udruženje u USA osnovano je 1903. u Pittsburghu pod nazivom "Jugoslavenski politički klub". Neposredni povod osnivanju kluba bio je u nastojanju socijalista da među američkim Hrvatima iznesu svoj stav u odnosu na borbu koja se 1903. vodila u Hrvatskoj protiv režima bana Khuena Hedervaryja. Klub nije imao svoje glasilo, nego se služio lecima, priređivanjem skupština, sastanaka itd.

U Hrvatskoj je potkraj stoljeća pa sve do prvog svjetskog rata iseljeničkom pitanju pridavana znatna pozornost. Međutim, to se prije svega odnosilo na proces iseljavanja kao iznimno štetnu pojavu. U javnosti su se tražila i predlagala rješenja kako spriječiti odlazak Hrvata iz domovine. Manje se brinulo o životu naših iseljenika u zemljama njihova useljenja. Tek nakon skupštinskog pokreta 1903. i reakcije iseljenika na te događaje u Hrvatskoj bilo je jasno da su iseljenici postali politički čimbenik s kojim će ubuduće trebati računati. Ante Radić je u "Domu" napisao: "Ali ovih dana čitam u hrvatskim američkim novinama kako su naši ljudi tamo oduševljeni za domovinu, kako drže skupštine i sabiru novce. Ali se pitam: Nisu li to samo riječi? Ako ti naši ljudi imaju zbilja srca za dom i braću svoju - onda bi to mogla biti velika snaga, to bi mogao biti spas cijelog naroda i domovine Hrvatske."¹⁴

"Narodna hrvatska zajednica" prvo je odredila sumu od 900 dolara za postradale u Hrvatskoj, a odsjeci su sakupili 15.000 dolara. Međutim, ni jedna ni druga svota nisu bile objavljene kako se ne bi u javnosti znalo da se Zajednica direktno miješala u revolucionarni pokret u domovini. Ali članstvo i odsjeci su tražili da Zajednica ipak objavi svoj prinos, a odsjeci su uz to zatražili putem referenduma da se odluči koliko će Zajednica dati iz svoje blagajne. Konačno je odglasana suma od 5.900 dolara. 1903. Zajednica je imala 15.000 članova i svotu od 42.000 dolara, pa je dala sedminu svoje ukupne imovine. U današnje vrijeme to bi bio iznos od nekoliko milijuna dolara. Iseljenici su mimo Zajednice sakupili za to vrijeme golemu svotu od 20.000 dolara.

Pokušaj osnivanja Hrvatskog saveza

Događaji iz 1903. imali su dvostruki učinak na život američkih Hrvata. Pokazalo se da su oni organski dio svoga naroda najdirektnije vezan za njegovu sudbinu, iako su daleko od Hrvatske. Najveći tadašnji hrvatski iseljenički list "Narodni list" iz New Yorka, pisao je: "Svi narodi u ovoj zemlji, pa bili oni amerikanizirani u kom god smislu hoćete,

nikada ne prestaju biti u uskoj svezi sa svojom domovinom [...] nikada ne prestaju a da se ne ponose sa svojim domom, svojom rodom.”¹⁵ Drugo što su američki Hrvati naučili 1903., jest da im je potrebna trajna i jaka politička organizacija. “Narodni list” je pisao: “Ne samo da je organizacija Hrvata u Americi nužna da se Hrvati kao politička stranka ujedine, da uzmognu tako što korisnije raditi za hrvatsku domovinu, stavivši se u tom pogledu u savez sa hrvatskim oporbenim strankama u Zagrebu, već je ta organizacija nužna i u tu svrhu, da se mi u ovoj zemlji napram svakog kao potomci jedne velike narodnosti predstaviti možemo, da pokažemo ovdje drugima [...] da smo skupina kojom se računati mora [...] Da Amerikanci nas i našu domovinu slabo poznaju, kri- vi smo i mi sami.”¹⁶

U to vrijeme nikla je među američkim Hrvatima ideja o osnivanju “Hrvatskog saveza”, kao političke organizacije. Bila je i povedena široka akcija za njegovo osnivanje. 25. kolovoza 1903. u New Yorku se održala osnivačka skupština Saveza na kojoj je bilo oko stotinu delegata, među kojima i neki istaknuti iseljenici. Ovaj sastanak spominje također A. Škrivanić: “Prvi sastanak za ustrojenje ‘Hrvatskog Saveza’ obdržavao se je u gradu New Yorku, N. Y. na 25. kolovoza iste godine i sudjelovaoše kao izaslanici Rev. Niko Gršković za Chicago, Ill.; Šimun Grbin i I. Salopek za Allegheny, Pa., te Rev. Mirko Kajić kao povjerenik “hrvatskog katoličkog političkog kluba” u Allegheny, Pa., a osim spomenutih bijahu prisutni: Hinko Sirovatka, Petar Pavlinac, Franjo Zotti. I. I. Grgurević i mnoštvo Hrvata iz New Yorka, N. Y. Ovom sastanku na temelju jednoglasnog izbora predsjedao je Hinko Sirovatka, a zamjenjivao ga je Petar Pavlinac; zapisnik je vodio I. I. Grgurević, no usred nekakvog nesporazumnika, koji je bio uzrokom prekidu daljnjeg rada, onemogućeno bijaše daljnje održavanje sastanka u New Yorku, N. Y. i izaslanici se razidjoše na 26. istoga mjeseca.”¹⁷ Godine 1903. nije došlo do osnivanja Saveza. Borbe za prestiž između grupe hrvatskih iseljenika oko “Narodnog lista” i oko “Narodne hrvatske zajednice” bio je glavni razlog za neuspjeh. Vlasnik “Narodnog lista”, Franjo Zotti, koji je u Americi stekao veliko bogatstvo, smatrao je da on i njegov list trebaju imati glavni upliv na “Hrvatski savez”. Drugi iseljenici okupljeni oko “Narodne hrvatske zajednice” držali su da Zajednica, a ne pojedinac, treba imati najveći utjecaj na iseljenike i Savez.

1. I Sirovatkin dolazak u Ameriku izazvao je nedoumicu kod tamošnjih Hrvata u tome koliko njemu osobno treba pružiti podršku i to radi njegova prethodnoga djelovanja u političkom životu Hrvatske. Ipak, prema pisanju lista Hrvat iz Clevelanda Sirovatki je kao učesniku Venecijanskog sastanka ukazano povjerenje među iseljenicima, pa je na njegov prijedlog bio zakazan osnivački sastanak Hrvatskog saveza u New Yorku 25. kolovoza. Taj sastanak nije bio uspješan, jer je Sirovatka istupao kao predstavnik Stranke prava i na taj način izazvao protivljenje iseljenika koji nisu poržavali stranački program pravaša.¹⁸ Sirovatki se napose oštro suprotstavio Petar Pavlinac, funkcionar Narodne hrvatske zajednice iz Pittsburgha.¹⁹

I socijalisti su bili protiv Sirovatkina djelovanja među iseljenicima i to radi starih računa iz Hrvatske. Hinko Sirovatka bio je aktivan među kršćanskim socijalistima i uređivao je list Hrvatski radnik u kojemu je oštro napadao socijaldemokrate. Ovaj spor iz Hrvatske nastavio se i u Americi. Jugoslavenski politički klub osudio je dolazak Sirovatke u

Ameriku i njegovo povezivanje s pravaški orijentiranim svećenicima i novinarima. U priopćenju Kluba navodi se kako su iseljenički listovi preporučivali iseljenicima Sirovatku kao velikog patriota, žrtvu režima u Hrvatskoj i radničkog borca. Međutim, u priopćenju Jugoslavenskog političkog kluba stoji: "Naravski mi smo se na tako glupo pisanje smijali, buduć poznamo već duže vremena Sirovatku, te smo znali već unaprijed u kakvu je svrhu ovamo došao, naime po starome njegovu običaju zaglupljivati radni narod i nismo se prevarili. Kada je stupio na tlo slobodne Amerike, bavile su se njime sve naše novine, svi takozvani 'narodni dobrotvori', velečasni župnici, veleučeni doktori, rodoljubni bankiri i svi drugi slični [...] Zaključismo da izdamo na narod proglašete da narodu opišemo tu osobu, te u kakvu je svrhu došao u Ameriku. Kada su proglašete izišli i bili rasposlani po svim slavenskim kolonijama, Sirovatku se nije ni čulo."²⁰

Nakon sastanka u New Yorku Josip Marohnić, u ime sazivačkog odbora za osnivanje Hrvatskog saveza sazvaio je u hrvatskoj crkvenoj dvorani sv. Nikole 30. rujna 1903. skupštinu na kojoj je bilo prisutno preko dvjesto Hrvata. Na skupštini su delegati koji su bili prisutni na sastanku u New Yorku podnijeli izvještaj koji su prisutni jednoglasno prihvatili. Nakon njihova izvješća bila je prihvaćena slijedeća rezolucija: "Javna skupština Hrvata u Allegheny i okolici odobrava držanje alleghenijskih izaslanika na sastanku za 'Hrvatski Savez' u Americi, održanoj 25. i 26. kolovoza u New Yorku, N. Y.; rad toga sastanka smatra nedovršenom predradnjom, koju treba dalje nastaviti među svim Hrvatima u Americi, da se tim putem privede do sastanka na kojemu će biti zastupan sav svjestni narod hrvatski u Americi. [...] Dok se na sastanku izaslanika iz svih Kolonija ne uvede jedinstvena pravila za cijeli hrvatski savez u Americi, smatra ova skuština potrebnim, da se za sada provedu samo privremene organizacije svih onih Hrvata po raznim državama, koji pristaju uz misao i svrhu Saveza. Na temelju toga osnivaju Hrvati iz Allegheny, Pa. i okolice odmah svoj privremeni odsjek, te bratski mole i pozivlju svu hrvatsku braću u državi Pennsylvaniji, da i po drugim mjestima provedu ovakovu organizaciju, te se što prije uzmogne izabrati državni glavni odbor, koji će onda kao zastupnik Pennsylvanije, sa organiziranom braćom ostalih država, moći zakonito pristupiti k utemeljenju općeg 'Hrvatskog saveza' u Americi."²¹

Sa skupštine upućena je rezolucija kojom se htjelo razjasniti stanovište američkih Hrvata u pogledu službenog jezika u hrvatskoj vojsci u Hrvatskoj, gdje su Madjari htjeli svu vojsku madjarizirati. U rezoluciji se kaže: "S razloga, što se danas u austro-ugarskoj monarhiji svim narodima nameće u vojsci njemački službeni jezik, čime se vrijedja prirodna jednakopravnost naroda, te stojeći na stanovištu nacionalizacije i demokratizacije vojske dok ona postoji, javna skupština Hrvata iz Allegheny i okolice, u ime više hiljada hrvatskih državljana i vojnih obveznika svoga okružja, traži od hrvatskoga bana i vlade, da se najodlučnije zauzme za uvođenje hrvatskoga jezika u hrvatskim četama vojske u svim hrvatskim zemljama, a najodrešitije opre tome, da se uvođenje madjarskoga jezika u madjarske čete protegne i na vojsku u Hrvatskoj." Zaključeno je također da se zajedno sa Hrvatima u Chicagu, koji se u nedjelju sastaju na javnoj skupštini pošalje zajednički na hrvatskoga bana dra Teodora Pejačevića brzopjav: "Molimo i pozivljemo Vas i Vašu vladu, da odlučno ustanete za uvođenje hrvatskoga jezika u svim hrvatskim četama monarkije."²²

Američkim Hrvatima nije uspjelo 1903. godine osnovati Hrvatski savez. Sve se svelo na pojedinačne i nedovoljno koordinirane akcije. Iseljenička štampa je zbog toga negodovala. Tako je Antun Škrivanić, urednik lista Hrvatska tim povodom pisao: "Mi se sa svoje strane ne vežemo ni na jednu od domovinskih stranaka, jer pripadamo onoj općoj stranci, koja se zove hrvatski narod, pripadamo stranci rada za materijalno i društveno unapređivanje radništva i seljaštva [...] jer želimo da hrvatski radnički svijet u Americi bude sav što ga ima organizovan kao jedna stranka borbe i rada za ljudska i narodna hrvatska prava."²³ Hrvatski savez je kasnije bio osnovan u rujnu 1912. na XI. konvenciji Narodne Hrvatske Zajednice u Kansas Cityju, Kansas, kao najbrojnija i najuspješnija politička organizacija hrvatskih iseljenika.

Američka javnost i događaji u Hrvatskoj 1903.

Još od početka stoljeća u SAD je vladao veliki interes za prilike među austro-ugarskim Slavenima, a američki konzulat u Budimpešti, otvoren upravo u to vrijeme, bio je u prilici da ih informira o zbivanjima u tom dijelu Austro-Ugarske. Milijuni slavenskih iseljenika i njihov rad u Americi za slobodu stare domovine još prije prvog svjetskog rata nije ostao nezapažen niti američkoj javnosti niti političarima. Hrvatski su iseljenici, iako su predstavljali relativno malu iseljeničku skupinu, već u to vrijeme uspjeli zainteresirati Amerikance za naše političke probleme. O događajima u Hrvatskoj 1903. američka štampa mnogo je pisala. Jedan dio tiska nije bio dobro obaviješten o biti sukoba, pa je donosio članke s naslovom: "Braća se posvadiše" ili "Dva nemila brata", pišući o Hrvatima i Mađarima kao braći koja se ne podnose. Međutim, o pobuni se pisalo i objektivno, prikazujući je kao revolt studentske omladine i pučanstva protiv mađarske i njemačke supremacije u Hrvatskoj, naročito protiv njemačkog i mađarskog jezika, te zbog financijske podređenosti Hrvatske Mađarskoj.²⁴ Tako je njujorški "Herald" pisao: "Ovi nemiri su najprije plod stare mržnje Hrvata prema Mađarima, koji su toliko zla učinili mirnom, ali junačkom i po povijesti slavnom narodu hrvatskom, a na tu mržnju ih je doveo dvoje: prvo, sveopće nezadovoljstvo naroda, zbog siromaštva, koje je tako daleko došlo, da u mnogim krajevima Hrvatske vlada upravo krajnja nužda i glad; drugo, ogorčenje prema tiranskom vladanju sadanjeg hrvatskog bana Khuena Héderváryja, koji je sve, samo nije državnik, koji bi se brinuo za dobrobit i blagostanje naroda. Hrvati pripisuju svoju nevolju i siromaštvo financijskim metodama ugarske vlade, koja unatoč protestima, svom se silom nameće i hoće da gospodari s hrvatskim novcem te ubire poreze od kojih narod osiromašuje [...] Stoga je upravo neizmijerna mržnja Hrvata protiv jezika i gospodara Mađara."

Treba spomenuti da su hrvatski iseljenici, povodom događaja u Hrvatskoj 1903., tiskali letak na engleskom jeziku na kojem su naveli osnovne podatke o Hrvatskoj i njenim odnosima s Mađarskom. Letak su hrvatski radnici držali uza se i kad bi ih koji Amerikanac pitao što se to događa u Hrvatskoj, oni bi mu dali letak da ga pročita.

U manjim mjestima i u manjim listovima više se pisalo. Tako je list "The Great Falls Daily", koji je izlazio u državi Montani, sa simpatijom pisao o tamošnjim Hrvatima opisujući njihovu protestnu skupštinu i objavljujući rezoluciju upućenu austro-ugarskom poslaniku u Washingtonu, u kojoj su tražili samostalnost za Hrvatsku.

Treba na kraju istaći da su američki Hrvati upravo 1903. počeli na širem planu djelovati na upoznavanju Amerike s njihovom starom domovinom, pa je tada i stvorena osnova, na kojoj će se kasnije kroz desetljeća graditi mostovi prijateljstva i plodne suradnje između naših dviju zemalja.

Bilješke

¹ Obzor, Zagreb, 23. III. 1897.

² Narodni list, Zadar, 10. IV. 1897.

³ Chicago-Sloboda, Chicago, 7. IV. 1897.

⁴ Napredak, Hobokene, NY, 22. IV. 1897.

⁵ Hrvatska sloga, San Francisco, 28. IV. 1897.

⁶ Zapisnik VII. konvencije Narodne hrvatske zajednice, Allegheny 1902. Str. 7.

⁷ Narodni list, New York, 14. V. 1903.

⁸ G. A. Škrivanić, Povijest američkih Hrvata (neobjavljeni rukopis u posjedu autora).

⁹ Isto.

¹⁰ Nakon represije što ju je režim u Hrvatskoj poduzeo protiv vinovnika skupštinskog pokreta, jedna grupa političkih ljudi iz Hrvatske sastala se u Veneciji u nastojanju da hrvatsko pitanje iznese pred međunarodnu javnost i da izgrade mrežu jakih političkih uporišta u inozemstvu. Prema odluci s ovog sastanka, Hinko Sirovatka trebao je ići u SAD i raditi među našim iseljenicima. (Vidi: Lovrenčić, Rene. *Geneza politike "Novog kursa"*. Zagreb: Institut za hrvatsku povijest, 1972., str. 194)

¹¹ Škrivanić, na. dj.

¹² Glas svobode, Pueblo Colorado, 3. VII. 1903.

¹³ Slobodna riječ, Zagreb, 19. II. 1904.

¹⁴ Dom, Zagreb, 18. VI. 1903.

¹⁵ Narodni list, New York, 15. VIII. 1903.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Škrivanić, na. dj.

¹⁸ Vidi Hrvat, Cleveland, 16. IX. 1903.

¹⁹ Hrvatsko pravo, Zagreb, 15. IX. 1903.

²⁰ Slobodna riječ, 11. IX. 1903.

²¹ Škrivanić, na. dj.

²² Isto.

²³ Vidi u Obzor, Zagreb, 3. X. 1903.

²⁴ Škrivanićevo stajalište o nadstranačkom okupljanju američkih Hrvata kasnije objasnio i Josip Marohnić u 'Hrvatskom glasniku': "Mi ovdje u Americi moramo biti samo Hrvati, a ne pravaši ili koalicionaši. Kod nas ovdje ne smiju naći stranačke razmirice iz starog

kraja odjeka. Mi svi ovdje moramo da budemo samo jedna stranka, hrvatska stranka. Mi se, dapače, ne smijemo niti obazirati na ono što rade danas naši političari u Hrvatskoj. Mi to moramo znati, ali ne smije u nama ostaviti traga, jer imademo i moramo imati pred očima samo misao o posve slobodnoj i nezavisnoj Hrvatskoj. Mi moramo narod podučavati da smo narod, da kao takovi imademo prava na svoju vlastitu državu, u kojoj ćemo jedino mi biti gospodari.” (Hrvatski glasnik, New York, 7. I. 1914.)

Slijedeći američki listovi pisali su o događajima u Hrvatskoj 1903. godine:

- “Daily Tribune” (Chicago), 22. svibnja 1903. **Magjarsko nasilje povod hrvatskoj buni.** Tamnice su pune.
- “The Chicago Daily Tribune” (Chicago), 23. svibnja 1903. Ovaj list donosi sliku grofa Khuena Hedervarya s nadpisom: **“Njegovo je tiranstvo uzrokom bune u Hrvatskoj.”**
- “The Chicago Daily Tribune” (Chicago), 23. svibnja 1903. **Hrvati se boje smrtne kazne.**
- “Abendpost” (Chicago), 23. svibnja 1903. **Ustanak u Hrvatskoj.**
- “Daily Tribune” (Chicago), 25. svibnja 1903. **Dalmatinski zastupnici nisu bili primljeni od cara.**
- “The Daily News” (Chicago), 27. svibnja 1903. **Hrvati traže slobodu. - Slavenski odpor proti pomadžarivanju.**
- “Pittsburgh Post” (Pittsburgh), 23. svibnja 1903. **Brzozjavni apel na austrijskog cara, da zaprieči daljnje krvoproliće u Hrvatskoj.**
- “La República” (Guatemala), 22. svibnja 1903. **Iz Austrije.** Glasovi o novim neredima.
- “La Prensa” (Buenos-Ayres), 23. svibnja 1903. **Pokret u Hrvatskoj.** Njegovi glavni uzroci. - Narodne žalbe. - Teška situacija. - Peticija na cara.
- “Harper’s Weekly” (New York), **Hrvatski nemiri.**
- “Atlantis” (New York), 26. svibnja 1903.
- “The New-York Times” (New-York), 24. svibnja 1903. **Buna u Hrvatskoj.**
- “Evening Post” (New-York), 29. svibnja 1903. **Tužno stanje Hrvatske.**